

УДК [7:069.51(477.73)]:75.047

Лідія Одегова

завідувач методичного відділу

Миколаївського художнього музею імені В. В. Верещагіна

Мариністичні пейзажі у збірці Миколаївського обласного художнього музею імені В. В. Верещагіна

Анотація. Стаття присвячена 100-річчю заснування Миколаївського художнього музею. Розглядається творчість художників-мариністів Росії, України, міста Миколаєва, картини яких зберігаються в музеї. Описані твори цих художників і подається коротка біографічна довідка про кожного з них.

Ключові слова: музей, художник-мариніст, пейзаж, колір, композиція.

В Україні не так багато музеїв, яким уже виповнилось або незабаром виповниться 100 років. Готуючись до свого ювілею — 100-річчя заснування, наш музей відзначає і ювілейні дати всесвітньовідомих художників. 2010-й рік став роком пильної уваги як до творчості художника-мариніста Руфіна Гавриловича Судковського (у зв'язку з 160-річчям від дня його народження), так і до музейної мариністичної збірки в цілому.

“Серед розмаїття жанрів особливо виділяються мариністичні пейзажі, створені художниками упродовж XIX–XXI століть. Імена митців вразять найвибагливіших поціновувачів мистецтва: І. К. Айвазовський, Р. Г. Судковський, О. П. Боголюбов, М. Н. Дубовський, Т. Я. Дворніков, В. Д. Поленов, Г. С. Головков, О. А. Попов, І. Ф. Титов, В. Ф. Загонек, Т. В. Цигаль, В. Г. Пузирков, Ф. З. Захаров, Л. В. Дульфан, Д. Л. Баранівський, І. О. Малярєнко, М. Ф. Яценко, Т. Н. Яблонська, О. К. Звієдрис, Е. Ф. Кальніньш, А. А. Вінт та ін. Для деяких із названих художників мариністичний жанр був домінуючим у їхній творчості, інші ж лише зрідка зверталися до теми зображення мінливої та прекрасної морської стихії. До цього яскравого сузір'я долучається і славна когорта миколаївських майстрів, серед яких виділяються художники-мариністи: лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка Віктор Михайлович Семерньов, народний художник України Микола Федорович Бережний, заслужений художник України Анатолій Петрович Завгородній та багато інших. І це не випадково, адже південне українське місто Миколаїв завжди було тісно пов'язане з суднобудуванням, розвитком військово-морського флоту країни. Та навіть сама історія створення художнього музею у нашому місті пов'язана з іменами людей, що склали славу військово-морського флоту та вітчизняного батального живопису” [1, с. 59, 60].

Перш за все, це наш земляк, інженер-новатор, віце-адмірал Степан Осипович Макаров, якого пов'язувала багаторічна щира дружба з ви-

датним художником-баталістом Василем Васильовичем Верещагіним. Так склалася їхня доля, що в одну мить, 13 квітня 1904 року, під час російсько-японської війни, море стало їхньою спільною і вічною могилою. Саме цей факт мав вирішальне значення для надання новоствореному миколаївському музею імені В. В. Верещагіна.

Художній музей було відкрито у Миколаєві 6 червня 1914 року в колишньому приміщенні гауптвахти морського відомства. Колекція творів мариністичного живопису почала формуватися з перших років його існування. Ще в 1914 році до музею надійшли твори всесвітньовідомих мариністів І. К. Айвазовського, М. П. Боголюбова та ін. Так історично склалося, що картина І. К. Айвазовського “Пушкін на березі Чорного моря” (1887), яка була передана Академією мистецтв у 1914 році, започаткувала колекцію музею. Вона зареєстрована під інвентарним номером 1 (один) і на сьогодні залишається окрасою колекції. Дуже цікава історія її створення, експонування та двох реставрацій.

Іван Костянтинович Айвазовський — пейзажист-мариніст, автор морських батальних картин, академік, професор, живописець Головного штабу, член п'яти академій протягом всього творчого життя вів активну виставкову діяльність. Його твори експонувалися на виставках Петербурзької академії мистецтв (з 1835), Московського училища живопису, скульптури і архітектури, Товариства заохочування художників, Товариства південноросійських художників, а також Всеросійських виставках 1882 та 1896 років. З 1846 року до кінця 1890-х років відбулося 120 персональних виставок творів митця.

І. М. Крамської, підсумовуючи 50-річну діяльність І. К. Айвазовського, писав: “Айвазовский, кто бы, и что бы ни говорил, есть звезда первой величины во всяком случае, и не только у нас, а в истории искусств вообще” [2, с. 40].

“У 70-річному віці Айвазовський вкотре звертається до теми Пушкін та море. Однією з причин звернення до цієї теми було відзначення у 1887 році 50-річчя від дня загибелі видатного митця. Його картина “Пушкін на березі Чорного моря” відтворює образ великого поета та морської стихії, освітлених м'якими полисками вечірнього сонця” [3, с. 37]. Картина належним чином зберігалася протягом 27 років в Академії мистецтв. А з 1914 року експонувалась у Миколаївському художньому музеї протягом усього довоєнного періоду і стала улюбленою картиною відвідувачів.

На превеликий жаль, у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років колекція музею ім. В. В. Верещагіна не евакуйовувалась і була по-варварськи пограбована німецько-фашистськими загарбниками. Ці трагічні події невідомо змінили вигляд шедевра.

Полотно Айвазовського “Пушкін на березі Чорного моря”, було, ймовірно, поспіхом вирізане німцем по периметру із рами. Якись невідомі нам обставини перешкодили загарбникам вивезти полотно з Миколаєва. Його було складено вчетверо, згорнуто, але він все ж залишився у місті. Відразу після звільнення міста це полотно було на складі трофейної зброї

обласного воєнкомату, де використовувалось як підстилка підстилка під зброю. Як наслідок — полотно мало численні пориви (особливо в місцях, де було згорнуто), втрати та потертості, злами фарбового шару, численний кракелюр.

Саме в такому жакливіму стані знайшов знамениту картину Айвазовського миколаївський художник П. П. Степаненко, який повернув картину до музею. Знаменитий твір потребував негайної реставрації, яку здійснив у 1946 році київський реставратор Д. Н. Невкритий на рівні можливостей повоєнного часу. З часом недоліки першої реставрації ставали дедалі помітнішими. Картина втрачала експозиційний вигляд.

Над другою реставрацією шедеву (2003 р.) працювали Микола Федорович Титов — професор, завідувач кафедри реставрації творів мистецтва, проректор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури та миколаївський реставратор Дмитро Леонідович Боляков — старший викладач кафедри реставрації та графічного дизайну Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтва. Робота реставраторів тривала досить довго: з травня по вересень 2003 року. Це пояснюється складністю реставрації, яка включала технічну та художню стадії.

Серед художників-мариністів Миколаївщини почесне перше місце посідає талановитий уродженець міста Очакова Руфін Гаврилович Судковський, що належить до плеяди кращих вітчизняних пейзажистів другої половини XIX століття. 20 квітня 2010 року виповнилося 160 років від дня народження нашого талановитого майстра морських краєвидів. Темою його творів було зображення краси рідного моря та степу. Всі його роботи зігрті любов'ю до природи, в якій він навчався все своє життя, намагаючись реалістично і точно відтворити побачене. Яскраво і сильно сказав про Судковського професор Кондаков після смерті художника: “И так, основной принцип руководивший его живописью, был реализм, живопись правды морских видов и соединённого с ней высокого впечатления” [4, с. 187].

Руфін Гаврилович Судковський — народився в родині священника, де він був старшим із п'ятох дітей. Навчався спочатку в Одеському духовному училищі, а потім у Херсонській духовній семінарії. Живучи в Одесі, відвідував рисувальну школу Одеського товариства витончених мистецтв. Потім у 1868 році вийшов з середнього відділення Херсонської семінарії і був зарахований учнем до Петербурзької Академії мистецтв. Там він навчався протягом 1868—1870 рр. У 1870 р. був удостоєний малої і великої срібної медалей за пейзажні етюди. У зв'язку з погіршенням здоров'я (катар шлунку) Судковський залишає Академію і повертається до Очакова. З цього часу він стає на шлях самостійної художньої творчості. Перші його твори ще мали на собі риси наслідування. І лише після поїздки за кордон у 1874 році техніка його набула високої майстерності. За картини, що експонувались на академічній виставці 1877 року, Академія присудила йому звання класного художника II-го ступеня. У 1879 році йому було

присуджено звання художника I-го ступеня, а в 1882 році — звання академіка. У 1882 році він, разом з Ю. Ю. Клевером, організовує свою першу персональну виставку, де показує себе як майстер. Дві наступні виставки, що відбулись у Петербурзі в 1883 та 1884 роках, закріпили за ним славу “первокласного русского мариниста”, за словами Ф. І. Булгакова.

На жаль, на самому злеті розквітлого таланту, безжальна смерть обірвала його коротке життя. У молодому віці (майже 35 років) Р. Г. Судковський раптово помер від черевного тифу 17 травня 1885 року.

У 1982 році в Очакові, на батьківщині відомого художника-мариніста Р. Г. Судковського, відкрилося відділення Миколаївського обласного художнього музею ім. В. В. Верещагіна — Очаківський музей мариністичного живопису ім. Р. Г. Судковського, збірка якого нараховує до 800 творів, майже всі присвячені темі моря. Серед них 25 прекрасних живописних марин Р. Г. Судковського, у яких найповніше розкриті основні теми творчості майстра: море і степові простори Причорномор'я. Найкращі: “Захід сонця на морі” (1874), “Одеса” (1876), “Морський берег. Купальня” (1878), “Прозора вода” (1881), “Пароплав “Москва” в бурю” (1884), “Біля берегів Очакова” (1885) та ін. Судковський один з небагатьох художників, що надзвичайно майстерно передавав прозорість та силу морської хвилі. Тодішня преса, відзначаючи майстерність Судковського, писала: “Прозрачность и сила его морских волн могут смело соперничать с волнами г. Айвазовского, за которыми следует признать большую изящность, эффектность, тогда как морские виды г. Судковского бесспорно ближе к истине” [5, с. 10].

У 1881 році художник створив чудову картину “Прозора вода”. Передній план роботи написаний до ілюзії правдоподібно, тоді як задній — узагальнено. Картина сповнена тишею та спокоєм спекотного літнього дня. Небо вищвіле, бірюзове, з легкими рожевими хмаринками. Художник пастозно пише каміння на березі, намагаючись передати його фактуру. Водночас небо, вода, дальній берег зображені тонким лесуванням. Дослідник творчості Судковського, мистецтвознавець Наталія Дмитрівна Сафонова, вказувала на особливе місце Руфіна Гавриловича серед плеяди художників-мариністів. “Определяя место Судковского в русской пейзажной (маринистической) живописи, можно с уверенностью сказать, что, усвоив опыт И. К. Айвазовского, Судковский в некоторых работах пошёл дальше признанного авторитета в искусстве, хотя и не мог подняться выше ввиду ранней смерти” [6, с. 60].

Збірка Миколаївського художнього музею зберігає творчу спадщину багатьох відомих художників-мариністів ХІХ—ХХ століть.

Викликають інтерес марини Леоніда Дем'яновича Блінова — художника академічного напрямку другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Він народився 1867 року в Ярославській губернії. У 1888 р. був прийнятий до Академії мистецтв вільним слухачем. У наступному році він перебував у кругосвітньому плаванні з керівником морського міністерства, а в 1887 році знову зарахований “вольноприходящим” учнем Академії мис-

тецтв. Виставляв на академічних виставках твори, присвячені морській тематиці. Твір Блінова “Кораблі у гавані”, що зберігається в музейній колекції з 1949 року, виконаний у суто академічній манері. Композиція ретельно продумана і чітка. У затишній спокійній гавані скупчення великих і маленьких кораблів. Колорит картини складається з холодної гами кольорів, з переважанням сірого та попелястого з полисками білоголубого та бузкового.

У 1914 році Петербурзька академія мистецтв серед інших творів подарувала музеєві картину Олексія Петровича Боголюбова “Венеція”, що відтворює романтичний пейзаж унікального міста на воді. Внук письменника О. М. Радишева, О. П. Боголюбов, закінчив морський кадетський корпус, у 1850–1853 рр. навчався в Академії мистецтв. З 1858 р. — академік. Був активним членом Товариства пересувних художніх виставок. Після 1873-го р. працював за кордоном. У його майстерні в Парижі навчалось багато російських художників. Боголюбов був видатним майстром пейзажу та батального жанру, чільне місце у його творчому доробку посідають марини. Ще один мариністичний твір художника “Буря” надійшов до музею у 1949 р. з Одеської картинної галереї. А в 1989 році музейна збірка поповнилась чудовою картиною “Біля причалу” з приватної збірки ленінградського колекціонера. Цей великоформатний (140×280) твір був реставрований у 2007 році в рамках унікальної музейної програми “Відродження шедеврів”.

У колекції музею є марини М. Н. Дубовського — “Морський вид з парусами”, “Яхти в бухті. Штиль”, “В негоду”. Художник-пейзажист Микола Никанорович Дубовський навчався в Петербурзькій академії мистецтв (1877–1881) у Клода, академік, професор. З 1886 року член Товариства пересувних художніх виставок. У творчій спадщині Дубовського особливе місце займають марини, яких так багато, що тільки їх, здавалось б, достатньо для слави. І тут він знайшов своє коло сюжетів, виробив стиль зображення, до віртуозності відшліфував живописну майстерність.

Класичною ясністю композиції і гармонійністю колориту, побудованого на найтонших градаціях і переходах кольору, він досягнув надзвичайного ефекту в передачі водних просторів на картинах “У негоду”, “Яхти в бухті. Штиль”. Ці дві контрастні за сюжетом роботи (штиль та буря) дають уявлення про високу майстерність Дубовського як мариніста.

До морської тематики часто звертався Олександр Васильович Ганзен — онук І. К. Айвазовського. Художню освіту він отримав в Академії мистецтв та користуючись порадами діда, шліфував майстерність. Його завжди цікавила проблема відтворення руху хвиль, мінливість освітлення, що властиве його роботі “Морський пейзаж”, яка поповнила збірку музею в 1981 р.

Активно зверталися до морської теми і відомі художники ХХ століття. Віктор Григорович Пузирков, відомий український художник-мариніст, народний художник УРСР (1979), створював картини на військово-морську тематику, а також писав емоційні морські пейзажі. З тонкою

майстерністю передає художник рух морської стихії на полотні “Море”. Велич грізного моря художник змальовує холодною кольоровою гамою з переважанням сірого. Пузирков майстерно відтворює тональність кольорів, градації сонячного освітлення в похмурий вітряний день.

Цікава творчість Федора Захаровича Захарова, українського художника-пейзажиста, заслуженого діяча мистецтв України. Він закінчив Московський художній інститут ім. Сурикова. З 1950 року жив і працював у Ялті. Ф. З. Захаров — один з кращих художників-колористів України. Краєвид “Осінній ранок” (1974), виконаний в декоративному стилі, яскравий приклад майстерності художника. Відтіняють один одного холодний тон синьої осінньої води, вохристий колір берега та рожево-голубий — неба.

Творчість Люсьєна Веніаміновича Дульфана, представника яскравої одеської художньої школи, характерними рисами якої є монументалізація художнього образу, широке узагальнення форм, декоративність і локальність кольору, у збірці музею представлена твором “Одеса. Ніч”. Морська тема завжди була і є значною у творчості художника. Твір Дульфана “Одеса. Ніч” показує нічне місто, оповите таємничістю та густою темрявою, воно створює фантазійний настрій.

Іван Пилипович Титов — російський живописець-мариніст, заслужений діяч мистецтв РРФСР, по праву може бути названий ветераном російського мариністичного живопису. Народився І. П. Титов 1902 року. У 1930 році закінчив Ленінградську академію мистецтв. У юності служив матросом, а коли почалася Велика Вітчизняна війна, Титов, до того часу уже визнаний мариніст, знову повернувся на флот і в дні ленінградської блокади захищав місто. Продовжуючи кращі традиції російського пейзажного мариністичного живопису, Титов оспівував у своїх творах славний Військово-морський флот та красу моря. В колекції музею є три мариністичні пейзажі цього відомого художника — “Ранок у Гурзуфській бухті” (1974), “У Чехівській бухті” (1979), “Ранок біля берегів Болгарії” (1947).

У роботах українських майстрів Д. Л. Баранівського “Путина йде” (1979), І. О. Малярєнка “Старі рибалки. Полудень” (1969), М. В. Яценко “Море” (1979), М. П. Глушенка “Кримський пейзаж” (1974), Т. Н. Яблонської “Біля синього моря” (1972) — відтворена морська стихія та образи людей, які пов’язали своє життя з морем.

Тетяна Нилівна Яблонська — корифей українського національного мистецтва, народний художник СРСР, лауреат Державних премій СРСР, видатний педагог. Мисткиня створювала жанрові картини, портрети, пейзажі, натюрморти. Працювала переважно як живописець, але зверталася й до галузі графіки. Упродовж свого великого творчого життя вона працювала в різних стилях та напрямках: соцреалізм, декоративізм та ін.

Твір “Біля синього моря” Т. Н. Яблонська написала в 1972 році перебуваючи в Очаківському районі на Кінбурнській косі. Полотно яскраво відтворює характерний для Миколаївщини літній морський краєвид, де

змальовані легкі дерев'яні будиночки для літнього відпочинку, що розташувались на піщаному узбережжі. Серед розмаїття жанрів, у яких працювала Т. Н. Яблонська мариністичний не був основним, та ми можемо з гордістю сказати, що Чорноморське узбережжя Миколаївщини надихнуло художницю на створення цього чудового мариністичного пейзажу.

Марина — цікавий та самобутній жанр і до нього активно зверталися і продовжують звертатися сучасні миколаївські живописці та графіки: М. Ф. Бережний, С. А. Берлов, В. Є. Купцов, Т. М. Купцова, М. І. Озерний, В. М. Семерньов, Г. В. Семерньова та багато інших, твори яких збагатили мариністичну збірку музею.

“Тема рідного суднобудівного краю завжди була центральною темою творчості миколаївського графіка, заслуженого художника України А. П. Завгороднього. Одна з найчисельніших (майже 30 робіт) та досить тривала за періодом (1968—1978 рр.) серія робіт “Миколаїв — корабельний край” (1972) у збірці музею представлена роботами “На судноремонтному” (1968), “На Інгулі” (1968), “Біля старого дока” (1968). Цим роботам притаманна висока майстерність у відображенні реального трудового життя міста корабелів.

Своє оригінальне вирішення знайшла ідея показу етапів суднобудування у триптиху А. П. Завгороднього “Миколаїв — колиця Чорноморського флоту” (1972). Написаний до 50-річного ювілею створення СРСР, триптих не втратив актуальності і сьогодні як символ історії нашого краю. Під впливом мінливої краси природи створив художник свої чудові краєвиди: “Рибаківка” (1956), “Бейкуш. Осінь” (1957)” [6, с. 2]. Після експонування у музеї в 2010 році виставки, присвяченої пам'яті А. П. Завгороднього дочка художника подарувала музеєві марину “Рибалки на Кімбурні”, що достойно доповнила мариністичну збірку музею.

Чільне місце серед художників-графіків всього пострадянського простору посідає миколаївський митець, народний художник України Микола Федорович Бережний. Він працює в техніці акварелі та пастелі. “В кожній з них він бачить цілий світ, стихію відмінну від усякої іншої, межі і дія якої ним точно враховані” [8, с. 1]. Головна тема творчості майстра — людина і природа. Чимало графічних аркушів художник присвятив і морському пейзажу. Це роботи серії “Північ — Південь” (“Далекі береги”, “Острови”, “Як проводжають пароплави”). Важливе місце у його творчості займає серія робіт “Миколаїв — корабельний край”. Аркуші цієї серії — сюжетно-тематичні композиції, в яких переважають суднобудівні та портові мотиви (“Якірний цех”, “Судноремонтний завод” та ін.).

Домінуючим є мариністичний жанр у творчості талановитого миколаївського художника, лауреата Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, Віктора Михайловича Семерньова. Його високохудожні твори відтворюють і морські історичні баталії, і безлюдні морські пляжі, і саме море у всій його величній красі. У 2003 році В. М. Семерньов подарував музеєві свою чудову марину “Після шторму” (2003), віртуозна майстерність виконання якої викликає захоплення у глядачів.

Кожна з марин виконана в індивідуальній манері автора, передає його особисте бачення краси та відчуття самотності морської стихії, а зібрані разом вони складають дуже цікаву і розмаїту музейну мариністичну колекцію. У збірці чудових робіт художників-мариністів коштовними перлинами виблискують твори нашого великого земляка всесвітньовідомого художника Р. Г. Судковського, що народився 160 років тому на очаківському узбережжі Чорного моря та увічнив його мінливу незрівнянну красу.

1. *Одегова Л. І.* Співці моря // Морська держава. — 2009. — № 3. — 66 с.
2. *Барсамов Н. С.* Айвазовский в Крыму. — Симферополь, 1970. — 95 с.
3. *Одегова Л. І.* “Зруйнована і часом, і людьми...”. Історія створення, експонування та реставрації картини І. К. Айвазовського “Пушкін на березі Чорного моря”. Відродження шедеврів. — К.—Миколаїв: Шамрай, 2006. — 71 с.
4. *Булгаков Ф. И.* Наши художники. — Т. II. — С.-Петербург, 1890.
5. *Новое время.* — 1882. — № 2519.
6. *Сафонова Н. Д.* Руфин Гаврилович Судковский. 1850–1885. Жизнь и творчество. — Николаев: Возможности Киммерии, 2005. — 92 с.
7. *Твори А. П.* Завгороднього у збірці Миколаївського обласного художнього музею ім. В. В. Верещагіна. Каталог. Одегова Л. І. — Миколаїв: Можливості Киммерії, 2004. — 8 с.
8. *Твори М. Ф.* Бережного у МОХМ ім. В. В. Верещагіна. Каталог. Гагауз Т. В. — Миколаїв: Шамрай, 2008. — 16 с.

SEASCAPES IN COLLECTION OF MYKOLAYIV REGIONAL VERESHCHAGIN ART MUSEUM

Lidiya Odegova

Annotation. The article is dedicated to the 100-th anniversary since Mykolayiv Regional Vereshchagin Art Museum was created. Creative works of marine painters from Russia, Ukraine, the city of Mykolayiv whose pictures are kept in the museum are reviewed. The works of these painters are described in the article. The short biographical references about each painter are given.

Key words: museum, marine painter, landscape, colour, composition.